

painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 274. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1980.
LYYTIKÄINEN, ERKKI 2010: Tarkkuutta ammuskeluun. – *Kielikello* 43 s. 30–31.
NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY

1951–1961.
SAUKKONEN, PAULI 1970: Nykysuomen johto-oppia. – *Virittäjä* 74 s. 197–202.
WIIK, KALEVI 1975: Suomen frekventatiivi ja kontinuaatiivi. – *Virittäjä* 79 s. 153–166.

Tampere – saamelaisen Tammerkosken kaupunki

Johdanto

Pauli Rahkonen kirjoitti Virittäjän numerossa 2/2011 paikannimistä *Tammerkoski* ja *Tampere* ja ehdotti niille uutta, pohjoissaamelaisen appellatiivin *dappal* 'koskien välinen (lyhyt) suvanto virtavedessä' myöhäiskantasaamelaiseen esimuotoon *tempeḷ perustuvaa lainaetymologiaa. Kirjoitukseni tukee Rahkosen esittämää etymologiaa, ja esitän Rahkosen *Tampere*-etymologialle sanalliset perustelut sekä äänteelliset rinnakkaistapaukset. Väitän, että nimen *Tammerkoski* lainautuminen myöhäiskantasaamesta varhaisuomeen voidaan myös ajoittaa poikkietieteellisen metodin avulla ja vieläpä varsin tarkasti.

Nimen *Tampere* saamelainen alkuperä

Samuli Aikio (1999: 118) kehotti jäljittämään saamelaista appellatiivia *dappal* suomalaisessa paikannimistössä. Tammerkoskea tai Tamperetta hän ei mainitse. Näkemykseni nimen *Tammerkoski* alkuperästä äännehistoriallisine kehityksineen on seuraava: sm. *Tammerkoski* < vsm. *Tamper(koski)* <- vsa. **TamBel(kuoške)*

< mksa. *temBel 'suvanto virtavedessä' < vksa. *teṃpeḷä 'suvanto, syvä paikka vedessä' (vrt. saPo. *luoppal* 'lompolo' < vksa. *lompelä < vksm. *lampi-la). Nimen *Tampere* ja pohjoissaamen appellatiivin *dappal* etymologista yhteenkuulumista ehdotettiin kuitenkin jo kauan ennen Rahkosta. Jo vuonna 1942 Eino Lähteenmäki kirjoitti *Tampere*-nimen alkuperästä Tamperella ilmestyvässä Tammerkoski-kotiseutulehdessä, jossa hän kertoo kielen tutkija A. V. Koskimiehen ehdottaneen, että nimi *Tammerkoski* olisi voinut lainautua saamelaisesta sanasta *dabbal* 'suvanto'. Koskimiehen ehdotus ei kuitenkaan saavuttanut mainittavaa kannatusta ja huomiota, koska merkittävän kosken nimeäminen 'suvantoa' merkitsevällä saamelaisperäisellä sanalla tuntui nimistöntutkijoista järjenvastaiselta. Katsauksessaan *Tampere*-nimen tutkimustuloksiin Vilho Rikkinen (1956: 70) kuitenkin toteaa, että annetuista selityksistä todennäköisimmältä vaikuttaa oletus *Tampereen* "lappalaisperäisyydestä". Viljo Nissilä (1959: 192) mainitsee artikkelissaan Koskimiehen esittäneen tämän saamelaiseen *dappal*-sanaan perustuvan etymologian Tammerkoski-lehdessä kuitenkin sitä sen paremmin perustelematta. Koska ar-

vovaltainen Nissilä piti ehdotettua saamelaisetyologiaa äänneellisesti ja semanttisesti hyvin epätodennäköisenä, se hävisi keskustelusta.¹ K. V. Kaukovalta (1942: 26) totesikin osuvasti: ”Meidän täytyy toistaiseksi rauhassa odottaa Tampereen nimen lopullista selittäjää.”

Nyt tuo odotus on mielestäni päättynyt Rahkosen esittämän – ja tässä perustellun – etymologian myötä. Saamelaiseen koskiappellatiiviin *dappal* perustuvaan etymologian uskottavuuden kannalta aivan ratkaisevan tärkeää on se, ettei *dappal* merkitsekään vain yleisesti ja epäspesifisti ’suvantoa’, vaan nimenomaan ’koskessa sijaitsevaa suvantoa’ (*Älgu*-tietokanta s. v. *dappal*; Sammallahti 1999: 75). Tätä ratkaisevaa tietoa ei A. V. Koskimiehellä ollut. Rahkonen (2011: 252) kirjoittaa etymologiansa olevan ”äänneellisesti moitteeton”. Sellaiseksi se omastakin mielestäni osoittautuu, muttei ilman huolellisia perusteluja, koska selitykseen sisältyy aiemmin tuntematon äännesubstituutio (vksm. /ü, i, e/ > vksa. /ɛ/ >>) mksa. /ɛ/ → vsm. /a/, mitä Rahkonen ei mainitse perusteluista ja äänneellisistä rinnakkais- tapauksista puhumattakaan.

Aiemmin tuntematon äännekorvaussääntö ei kuitenkaan tee Rahkosen rinnastusta mahdottomaksi, sillä ovathan kaikki uudet äännelait ja äännesubstituutiosäännöt löytyessään aiemmin tuntemattomia, mutta ikään kuin itseselvänselvytenä äännekorvausta mksa. /ɛ/ → vsm. /a/ ei voi missään tapauksessa pitää. Aivan tarkkaan ottaen kyseessä ei

---

1. Nissilä olisi voinut tulla toisiin ajatuksiin, mikäli hän olisi ymmärtänyt, ettei nykypohjoissaamen sana *dappal* tietenkään voi ollakaan nimen *Tampere* välitön lainaoriginaali, vaan sitä on etsittävä sen kantasaamelaisesta esimuodosta. Tämä taas edellyttää kantasaamen äännehistorian tuntemusta.

välttämättä ollut yllä mainittu äännesubstituutio mksa. /ɛ/ → vsm. /a/, vaan pikemminkin suomen kielen *Tamper* on lainattu varhaisaamelaisesta kielimuodosta, jossa oli jo monivaiheisessa äänneenmuutoksessa /ɛ/ >> /a/ syntynyt uusi takainen *a*-foneemi tai ainakin sellainen väljätkö takainen illabiaalinen äänne, jolle (varhais)suomen vokaalifoneemeista lähin vastine oli /a/. Pidän tätä viimeksi mainittua vaihtoehtoa todennäköisimpänä. Hyväksytyksi tullakseen rinnastus vaatii perustelujen lisäksi äänneelliset rinnakkais- tapaukset, joita Rahkonen ei esitä, vaikka hän esittääkin kaksi semantiikan kannalta tärkeää paralleelia (*Simplele* ja *Tammerkoski*). Topografis-semanttisesti Rahkosen selitys on mielestäni moitteeton, sillä Tampereen *Tammerkoski* ja kaikki muut relevantit *Tammer*-nimet ovat virtavesissä tai viittaavat virtavesiin, joissa koskipaikojen välissä on suvanto. Itse asiassa semanttinen yhteneväisyys appellatiivin *dappal* merkityksen ja Tampereen *Tammerkosken* topografian (3–4 koskipaikka ja 3–4 suvantoa) välillä on niin ilmeinen, että *Tammerkoski* olisi luonnontilaisena ollessaan voinut toimia oppikirjaesimerkkinä sanan *dappal* merkityksestä (ks. Rahkonen 2011: 253; Salminen 2011: 24).

Äännesubstituution vsa. /ɛ/ tai /a/ → sm. /a/ rinnakkaistapauksia

Äännesubstituutio, jossa nyky(pohjois-)saamen äännettä /a/ vastaa suomessa /a/, tunnetaan tähän mennessä vain nykyisen saamelaisalueen nimistöstä, esim. Enontekiön kallioinen tunturi *Kahperusvaarat* (<- saPo. *Gahperusat* ”Lakkiset”). Suomen saamelaisperäisen paikannimistön etymologinen ja äännehistoriallinen tarkasteluni osoittaa kuitenkin, että varsinaista kantasaamea nuorempi, mutta laa-

joilla alueilla tapahtunut varhaisaamelainen äänne­muutos /e/ > /a/ on varsin vanha, sillä se on näemmä tapahtunut useimpien nykyään puhuttavien saamelaiskielten lisäksi ainakin joillain varhaisaamen muinaisilla puhuma-alueilla Sisä-Suomessa (vrt. Korhonen 1981: 83). Mikäli tästä äännesuhteesta (sa. /a/ → sm. /a/) löytyy todisteita eteläisemmän Suomen paikannimistöstä, väittäisin Tampereen nimen alkuperän arvoituksen lopullisesti ratkenneen. Ja löytyyhän niitä. Mainitsin jo *Kahperusvaarat*. Nimeen sisältyy saamen sana *gahpir* 'lakki', joka on itämerensuomen sanan *kypärä* 'pään suojus; (korkea) lakki' historiallinen vastine. Saamen sana on lainautunut suomen peräpohjalaismurteisiin asussa *kappira* 'lappalaislakki'. Muita saman äänneasultaan todistusvoimaisen sanan ja semanttisen motivaation sisältäviä paikannimiä ovat *Kappervaarat* Savukoskella, *Kappernenä* ja *Kappernenänkummut* Sodankylässä, *Kapperalaki* Kittilässä sekä Etelä-Suomessa *Kappera* Parkanossa ja *Kaper(i)vuori* Hämeenkoskella. Näistä Lahden ja Hämeenlinnan välissä sijaitseva Hämeenkosken *Kaper(i)vuori* on eteläisin, ja silti siinäkin on ensitavussa /a/. Semanttisena motivaationa kaikissa näissä nimissä on korkean (ja jyrkän) maankohouman vertaaminen lakkiin.

Itämerensuomen adposition *ylä* etymologisiin vastineisiin saamassa kuuluvat *alla* 'korkea' ja *alimus* 'ylimmäinen'. Kantasaamen sanavartalot *elē 'ylä' ja *eļe 'korkea' sisältyvät lukuisiin suomalaisiin paikannimiin kuten *Ilaja*, *Ilomantsi*, *Ilamonvuori*, *Elimäki*, *Ellivuori*, *Elämysjärvi*, *Elamonjärvi*, *Elänne*, *Älänne*, *Älymäki*, *Ällävaara* jne. Näin nimetyt paikat ovat seutunsa korkeimpia maankohoumia tai vesistönsä latva- eli yläjärviä. Ensitavun vokaalin vaihtelu selittyy osit-

tain eriaikaisella lainautumisella ja osittain äännesubstituutioilla. Aiemmin ei ole kuitenkaan tiedetty, että myös kantasaamen monivaiheisen äänne­muutoksen /ü/ > /e/ > /e/ > /e/ > /a/ nuorimasta vaiheesta eli /a/:sta on jäänyt jälkiä Suomen nykyisen saamelaisalueen eteläpuoliseen nimistöön. Tällaisia todistusvoimaisia paikannimiä on lukuisia. Nimeen *Allema-aapa* (Sodankylässä) sisältyy sama saamen superlatiivi "ylimys" kuin nimeen *Ilomantsi*, jota on vielä laajennettu diminutiivijohtimella. Sotkamossa sijaitseva järvi *Alanen* ei ole nime­l­­tään sitä, miltä kielellisesti näyttää, sillä se on latvajärvi. Nimi on saamelaisperäinen ja merkitsee 'Yläjärveä'. Sama selitys pätee Enontekiön *Allijärveen*. Sama semanttinen motivaatio piillee myös Padasjoella sijaitsevissa hydronymeissä *Alijärvi* ja *Ylinen Alijärvi*, jotka sijaitsevat korkeammalla kuin läheinen Päijänne ja ennen kaikkea läheinen *Yläjärvi*. Alavudella sijaitsevan *Allasjärven* nimeen (murteessa *Allasjärvi* < *Allaisjärvi < *Allainen > *Allaanen*) ei voi sisältyä suomen yleiskielen appellatiivi *allas*, koska se ei vanhastaan esiinny Etelä-Pohjanmaan murteessa, eikä adpositio *ala*, koska Etelä-Pohjanmaan murteessa ei ole ns. yleisgemiinaatiota (vrt. *tuloo* vs. *tulloo*, *tulee*, *tullee*). Koska *Allasjärvi* on latvajärvi, sen nimeen sisältyy mitä todennäköisimmin sama saamelainen *ylä*-sana kuin aiempiinkin nimiin. Merkittävää on, että tässäkin nimessä on ensitavussa /a/ eikä /i/, /e/ tai /ä/. Jopa Tampereelta taitaa löytyä *Tammerkoski*-nimen lisäksi paikannimi, jossa on äännesuhde vsa. /e/ tai /a/ → sm. /a/. Tarkoitin pienehköä *Alasjärveä*, joka sijaitsee korkeammalla kuin alueen muut järvet Näsijärvi, Pyhäjärvi, Iidesjärvi, Kaukajärvi ja Niihamajärvi. Järvi ei myöskään kuulu tai ole

kuulunut minkään *Alanen*-nimisen tilan tai suvun omistukseen. *Alasjärvin* lienee siis nimeltään saamelaisperäinen. Yhdysosan osien rajalla oleva /s/ selittyy joko analogiaksi alueen monista muista vastaaventyypisistä järvennimistä (vrt. *lidesjärvi*, *Lahdesjärvi*, *Pulesjärvi*, *Ahvenisjärvi*), tai sitten s-äänne on lainautunut muun sanan mukana suoraan saamesta, jossa se viitanee attribuuttimuotoon tai diminutiiviin (vrt. *Kukkasjärvi* ja *Yläsjärvi*) (Sammallahti 1998: 71–73, 90).

Myös *Tarjanne*-järvi (*Tarienes siöö* v. 1552, *Tariennes* v. 1571) Mänttä-Vilppulan, Ruoveden ja Virtain kuntien alueella on hyvin todistusvoimainen. Siihen nimittäin näyttäisi sisältyvän yksi saamen kielen saamelaista merkitsevistä sanoista *Darji*, jonka äänneilminen vastine suomessa on *tyrjä(läinen)* 'saamelainen', jolla on myös takavokaalinen muoto *turja* 'lappinnoita', *turjalainen* 'saamelainen' ja *Turjanmaa* 'Lappi'. Kuhmoisissa samalla leveyspiirillä kuin Tampere ja Alasjärvi on *Passunvuori* ja *Passunjärvi*. Näihin nimiin väitän sisältyvän saamen sanan *bassi* 'pyhä', joka on itämerensuomen *pyhä*-sanana etymologinen vastine. Samaa alkuperää ovat Suomen *Pisa*-nimet. Paralleeli toisen tavun vokaalille /u/ on Päijänteen rannalla sijaitsevassa huomattavan korkean maankohouman nimessä *Vaaru(nvuori)*, johon sisältyy sama saamelainen maankohouma merkitsevä sana *várri* kuin on Suomen lukuisissa *vaara*-nimissä. *Vaaru*-nimiä on myös muualla Suomessa, ja kaikki ovat maankohoumien nimiä, joten *vaaru* on joko *vaaran* suomalainen rinnakkaisuus tai rinnakkaislaina kantasaamesta (Itkonen 1993). Myös Sodankylän, Taivalkosken ja Puolangan *Aska*-nimien rypäät ovat todistusvoimaisia. Näistä nimistä

mainittakoon *Askanmäki* ja *Askanvaara* Puolangalla sekä *Iso-Aska* (= järvi) ja *Askanvaara* Taivalkoskella. Niihin sisältyy yleissaamelainen sana *aski* 'syli (istuessa); vaatteen helma (kannettaessa); (takan) pesä; laakso tai tasanne rinteiden välissä' ~ ka. *yskä* 'syli'. (Nimiarkisto; SPNK 2007: 28, 46–47, 339, 447, 485; Karttapaiikka 2011; A. Aikio 2007: 170–172; SSA s. v. *turja*, *yskä*; *Álgu* s. v. *aski*.)

Rinnakkaistapausten katsauksen yhteenvedon voi todeta, että *Tampere*-nimien saamelaisen etymologian edellyttämälle äännesubstituutiolle vsa. /e/ tai /a/ → sm. /a/ löytyy lukuisia paralleleja eri puolilta Suomea. Miksi varhaisaamessa sitten tapahtui äänne muutos /e/ > /a/? Mielestäni syy on fonotaktinen. Myöhäiskantasaamessa ei ollut lyhyttä a-äännettä, vaikka kielessä oli lyhyet äänneet /i/ ja /u/ (Korhonen 1981: 111–114). Aukko vokaaliparadigmassa täyttyi äänne muutoksen /e/ > /a/ myötä. On viitteitä siitä, että tämä äänne muutos tapahtui laajemmalla alueella painollisessa ensitavussa kuin painottomassa jälkitavussa (vrt. saEt. *akte* ja saLu. *akta* < mksa. *ekte < vksm. *ukti > sm. *yksi* sekä saEt. *laste* ja saLu. *lasta* < mksa. *lestē < vksm. *lešti > sm. *lehti*) (Sammallahti 1998: 177–180). Todennäköisesti tämä äänne muutos oli siten vanhempi ensitavussa kuin jälkitavussa. On siis täysin mahdollista, että nimen *Tamperkoski* on varsin tarkasti tallentunut lainaoriginaalin varhaisaamelainen äänneasu *TamBelkuoške, jossa äänne muutos /e/ > /a/ on jo tapahtunut painollisessa tavussa muttei vielä painottomassa tavussa.

Milloin nimi *Tammerkoski* sitten lainautui varhaisaamesta varhaisuomeen? Ajoitan (Heikkilä, tekeillä) myöhäiskantasaamen äänne muutokset aikavälille 200–600 jKr. Nimen *Tampere* äänne-

asu ja arkeologinen evidenssi mahdollistavat lainautumisen ajoittamisen. Laajoilla saamen puhuma-alueella tapahtunut äänne muutos /e/ > /a/ lienee ajallisesti ensimmäinen varsinaisen kantasaa-melaisen ajan päättymisen (n. 600 jKr.) jälkeen tapahtunut äänne muutos.² Suomalaisasutus alkoi levitä Kokemäenjokea pitkin ylävirtaan rannikolta sisämaahan, saamelaiseen ”lapinraunioiden” Hämeen noin 300 jKr. Pysyvästä asutuksesta todistavat kalmistot ynnä muut arkeologiset löydöt ilmaantuvat nykyisen Tampereen kaupungin alueelle Näsijärven etelärannalle 500-luvun jälkipuoliskolla jKr. eli kansainvaellusajan ja merovingiajan taitteessa (Salo 1988: 105, 1995: 54–65). Toisin kuin monilta muilta vanhoilta asuinpaikoiltaan Näsijärven etelärannoilta saamelaisia ei näytä Salo (1995: 62) mukaan karkotetun. Salo jatkaa, että ”Messukylässä, Tampereen kaupungin sydänalueella, he näyttävät omaksuneen kalmistohautauksen ja siis kulttuurisesti suomalaistuneen”. Tämä akkulturaatio-prosessi alkoi kansainvaellusajan lopussa ja jatkui koko merovingiajan. Mielestäni nimen *Tammerkoski* lainautuminen voidaan poikkitieteellisen metodin ansiosta ajoittaa vuosien 550–650 jKr. väliseen aikaan eli kansainvaellusajan ja merovingiajan taitteeseen, jolloin pysyvä suomalaisasutus kalmistoinen levittäytyi laajalle Hämeen vesireittien varsille (Salo 2008: 145, 168, 182–183, 185). Koska sanan *tammer* appellatiivisesta käytöstä ei ole mitään todisteita, *Tammerkoski* lienee lainautunut saamesta suomeen erisimenä. Osa maamme *Tammer*-nimistä

2. Myös Ante Aikio (2006), Tapani Lehtinen (2007) ja Mikko Korhonen (1981, 1988) ajoittavat kantasaaamen päättymisen samaan aikahaarukkaan 500–700 jKr.

voi toki olla siirrynnäisnimiä eli nimetty suuren ja mahtavan Tampereen Tammerkosken mukaan, mutta tuskin kuitenkaan kaikki (Rahkonen 2011: 254). Tähän viittaavat äänneasut *Tammerkoski* Kaustisella ja *Tamperenmäki* Marttilassa.

Miksi *Tampere* eikä *Tampele*?

Jotta saamen *dappal*-sanana esimuotoon perustuva etymologia olisi aukoton, olisi kyettävä selittämään, miksi nimeen *Tampere* sisältyy /r/ eikä /l/. Rahkonen (2011: 254) arvelee syyksi astevaihtelunalaisten /t/:n heikon asteen edustuman murreeroja. Hämmäläismurteissa /t/:n myöhäiskantasuomalainen heikko aste /ð/ muuttui /l/:ksi viimeistään 1200-luvulla, ja myöhemmin, uudella ajalla sen syrjäytti enenevässä määrin rannikoilta levinnyt /r/. Jotkin reliktisanat (esim. *talikko*, *lalva* ’latva’) ja paikannimet (esim. *Salinnmäki*-nimet) osoittavat, että astevaihtelu /t/ : /l/ päti aikoinaan laajalla alueella Sisä-Suomessa. (Lehtinen 2007: 180, 262; Virtaranta 1958: 213–214; Ravila 1966: 53, 55.) Tampereen *Tammerkoski* on kuitenkin mainittu ensi kertaa jo 1544 ja jo silloin ja kaikissa asiakirjoissa aina *r*-päätteisenä. Tämä on nähdäkseni aivan liian varhain astevaihteluselityksen uskottavuuden kannalta, sillä 1500-luvulla Tampere oli vielä *l*-aluetta (vrt. tamperelaiset paikannimet *Siilinkari* ~ saPo. *siida* ’lapinkylä’, *Pulesjärvi* ~ pudas ja *Iidesjärvi*; vrt. nimestysaikaiset v. 1892 ja v. 1908 murreasut *Iiresjärvi*, *Iilesjärvi*). Tästähän todistaa myös Rahkosen itsensä mainitsema *Lumpelo* (> *Lumperoinen*) vuodelta 1552. Äännevaihdos /l/ > /r/ ei ollut vielä tapahtunut, eikä rotasismia selitä astevaihtelu, Saarijärvellä kun /t/:n heikkoa astetta edustaa itämurteiden tapaan kato eikä länsisuomalainen /r/ (Ravila

1966: 55; Lehtinen 2007: 280)!

Nähdäkseni on olemassa kolme syytä, miksi varhaisaamelaisesta paikannimestä *TamBeļ tuli *Tampere* eikä **Tampele. Ensimmäinen syy on saamelaispeiräisten *Tammer*-nimien jälkitavun assosioituminen suomen *-(e)l*-johtimeen, joka monissa tapauksissa vuorottelee sitä yleisemmän *-(e)r*-johtimen kanssa (vrt. *askel, kannel* : *kantele, vemmel* : *vempele, taival* : *taipale* vs. *manner* : *mantere, tanner* : *tantere, kinner* : *kintere, somer(o)*, *vahder* : *va(a)htera/i, auer* : *autere, kangar* : *kankare, lampare*). Rahkonen (2011: 254–255) mainitsee paikannimet *Pukara* ja *Pukala*, joihin voidaan vielä lisätä *Pukama*-nimet, appellatiivit *pukama* ja *pauka/paukama/paukura* sekä paralleeli sanue *kukku/kukkula/kukkura* (SSA s. v. *kukku, paukama, pukama*). Mielestäni Rahkonen on oikeilla jäljillä, vaikka *Tammer*-nimissä kyse ei ole *-IV/-rV*-johtimesta vaan *-VI/-Vr*-johtimesta. *Tampere*-nimien kolmannen tavun *e*-vokaali on obliikvisijoista peräisin oleva perusmuotoon yleistetty sidevokaali (vrt. *Somerjärvi* (= järvi) ja *Somere* (= kylä) Puolangalla).

Toinen myötävaikuttava tekijä muutokselle **Tampel(ella)* > *Tamper(ella)*³ on ääntämisen helppous. Syy siihen, miksi Rahkosen (2011: 254) mainitsema saarjärveläinen vesistö nimi *Lumpelo* (<- mksa. *luomBeļē > saPo. *luoppal*) vuodelta 1552 on muuttunut nykyisiin muotoihin *Iso-* ja *Pieni-Lumperoinen*, löytyy nimien äännerakenteesta. Toponyymejä taivutettaessa paikallissijoilla on korkea esiintymistiheys, ja paikallissijoissa *Lumpelo* taipui *Lumpelolla, *Lumpelolle, *Lumpelolta. Peräkkäisissä tavuissa esiin-

3. Tätä muotoa käytti vielä Elias Lönnrot (Nisilä 1959: 195).

tyvä sama äänne */l/* oli ääntämystä vaikeuttava tekijä. Jälkitavun äänteenmuutos */l/* > */r/* helpotti ääntämystä. Juuri äänteet */l/* ja */r/* vaihtuvat helposti äänneympäristön mukaan. Tunnettuja esimerkkejä samasta ilmiöstä (päinvastaiseen suuntaan) ovat sanat *räätäli* (< sm. *räätäri* <- ru. *skräddare*) ja *rumpali* (< sm. *rumpari* <- vur. *trumpare*). (Nikkilä 1999: 130–140; SSA s. v. *rumpali, räätäli*.)

Kolmas mahdollisuus on, että */r/* selittyy suoraksi lainaksi saamesta. Nimien *Tammer-* : *Tampere* kohdalla todennäköisin selitys on mielestäni ensimmäinen. Paikannimissä yleiset appellatiivit *manner* : *mantere, tanner* : *tantere* ja *somer(o)* sekä *tunturi* ovat kaikki *r*-llisiä leksemeitä ja juuri ne lienevät antaneet aiheen *Tamper*-muotoon. Etymologian uskottavuuden kannaltahan riittää, kunhan mikä tahansa esitetyistä kolmesta selitysvaihtoehdosta (*/r/* pro */l/*) osuu oikeaan ja niille voidaan edellä esittämäni perusteella löytää paralleelleja. On täysin mahdollista, että useampikin yllä luetelluista selitysvaihtoehdoista on ollut myötävaikuttamassa *Tammer*-nimien tapauksessa. *Tampere*-nimien sananloppuinen *e*-äänne */i:/n* asemesta todistaa, että nimi oli alun perin kaksitavuinen *Tamper eikä kolmitavuinen kuten esimerkiksi *tunturi*, joka myös on saamelaislaina. Nimeä taivutettiin kuten appellatiivia *manner*. Tämä saattaa myös viitata siihen, että *Tampere* ei ole syntynyt elliptisesti nimestä *Tamperkoski* (> *Tammerkoski*), vaan sana *koski* on pikemminkin nimeen myöhemmin lisätty määräite. Yksiosainen nimi *Simpele* viittaa samaan suuntaan. Se, että muutamissa vanhimmissa asiakirjoissa *Tammerkoskesta* ja erityisesti sen varren asutuksesta ja asukkaasta käytetään vain nimeä (*aff*) *Koski(s)*, ei muuta asiaa. Onhan aivan luonnollista, että kosken var-

ren asutusta kutsuttiin ”Koskenkyläksi” tai ”Koskelaksi”, olipa itse kosken nimi mikä tahansa. Paralleleja x-nimisen kosken rannalla sijaitsevasta *Koskenkylästä* tai *Koskelasta* on runsaasti (ks. Kartta- paikka 2011). Pohjois-Ruotsissa Pajalassa sijaitseva *Tammerkoskenvaara* tuskin on siirrynnäisnimi Tampereen *Tammerkoskesta* ja silti senkin määriteosa on *r*-loppuinen (Kartsök och ortnamn 2011).

Lopuksi

Nimen *Tampere* alkuperää on etsitty pitkään ja hartaasti. Alun perin A. V. Koskimieheltä vuonna 1942 julkaistu, Pauli Rahkosen vuonna 2011 uudelleen esittämä ja tässä tarkemmin perusteltu pohjoissaamelaisen koskiappellatiivin *dappal* esimuotoon **temBel* perustuva etymologia on nähdäkseni tähänastisista selityksistä ylivoimaisesti paras. Siinä ei ole äänteellisiä ongelmia – kuten olen edellä osoittanut – eikä hypoteettisia välioletuksia, se on sopusoinnussa historiallisten ja arkeologisten faktojen kanssa ja semanttisesti moitteeton. Tämän vuoksi katson *Tampere*-nimen alkuperän arvoituksen lopulta ratkenneen.

MIKKO HEIKKILÄ
etunimi.k.sukunimi@uta.fi

Käytettyjen merkkien ja lyhenteiden selitykset

A → B = lainautuu kielestä A kieleen B
A >> B = A kehittyvä välivaiheiden kautta
B:ksi

** = kielenvastainen sana(muoto)

B = puolisoinnillinen klusiili kantasaa-
men rekonstruktioissa

ǣ = suppea *e*-äänne varhaiskantasaamen
rekonstruktioissa

ǣ = suppeahko illabiaalinen takavokaali
keskikantasaamen rekonstruktioissa

ǣ = edellistä väljempi illabiaalinen taka-
vokaali myöhäiskantasaamen rekonst-
ruktioissa

mksa. = myöhäiskantasaame

saEt. = eteläsaame

saLu. = luulajansaame

saPo. = pohjoissaame

vkksa. = varhaiskantasaame

vsa. = varhaisaame

vsm. = varhais-suomi

Lähteet

AIKIO, ANTE 2003: Suomen saamelaisperäi-
sistä paikannimistä. – *Virittäjä* 107 s.
99–106.

— 2006: On Germanic-Saami contacts
and Saami prehistory. – *Suomalais-
Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91 s.
9–55. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen
Seura.

— 2007: The study of Saami substrate top-
onyms in Finland. – Ritva Liisa Pitkänen
& Janne Saarikivi (toim.), *Borrowing of
place names in the Uralian languages* s.
159–197. *Onomastica Uralica* 4. Helsinki.

AIKIO, SAMULI 1999: Nimistä ja asiakirjoista
saamelaisten entisillä asuinalueilla. –
Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla.
Suomalaisten juuret nykytutkimuksen
mukaan*. Bidrag till kännedom av
Finlands natur och folk 153 s. 117–120.
Helsinki.

Álgu-tietokanta. 2002–. Saamelaiskielten
etymologinen tietokanta [online-
tietokanta]. Päivitetään jatkuvasti.
Helsinki: Kotimaisten kielten tut-
kimuskeskus. <http://kaino.kotus.fi/algu>
(12.9.2011).

HEIKKILÄ, MIKKO (tekeillä): Myöhäiskan-
tasaamen ääntenmuutosten suhteel-
lista ja absoluuttista kronologiaa sekä
Suomen saamelaisperäisten paikan-
nimien etymologointia ja ajoitusta.

- Artikkelikäsi kirjoitus.
- ITKONEN, TERHO 1993: Mistä Korpilahden Vaaru sai nimensä? – *Keskisuomalainen* 18.4.1993.
- Kartsök och ortnamn. Lantmäteriet. <http://kso.lantmateriet.se/kartsok/kos/index.html> (25.9.2011).
- Karttapaikka. Maanmittauslaitos. <http://www.kansalaisen.karttapaikka.fi> (26.9.2011).
- KAUKOVALTA, K. V. 1942: Tampereen nimestä. – *Tammerkoski. Tampereen kotiseutulehti* 4 s. 26.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1988: The History of the Lapp language. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences* s. 264–287. Leiden: E. J. Brill.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosittuhannet. Suomen kielen kehitys kanta-uralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÄHTEENMÄKI, EINO 1942: *Tampere-nimen alkuperästä*. – *Tammerkoski. Tampereen kotiseutulehti* 4. vuosikerta s. 3–6.
- NIKKILÄ, OSMO 1999: Sporadischer Konsonantenwechsel im Ostseefinnischen. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*. Band 21/22 s. 129–160. Helmut Buske Verlag.
- Nimiarkisto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- NISSILÄ, VILJO 1959: *Tampere-nimestä*. – *Virittäjä* 63 s. 190–206.
- RAHKONEN, PAULI 2011: *Tampere – saamelainen koskiappellatiivi*. – *Virittäjä* 115 s. 252–256.
- RAVILA, PAAVO 1966: *Johdatus kielihistoriaan*. 3., uudistettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RIKKONEN, VILHO 1956: Tampereen nimen arvoitus. – *Tammerkoski. Tampereen kotiseutulehti* 18 s. 69–70.
- SALMINEN, TAPIO 2011: Tammerkosken keskiaika. – Mari Lind, Kimmo Anttila & Antti Liuttunen (toim.), *Tammerkoski ja kosken kaupunki* s. 18–33. Tampereen museoiden julkaisuja 115. Tampere: Tampereen museot.
- SALO, UNTO 1988: Tampereen esihistoria. – Lauri Santamäki (päätoim.), *Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua* s. 51–160. Tampere: Tampereen kaupunki.
- 1995: Satakunnan synty. Maakunnan asutushistorian tarkastelua. – *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995* s. 33–70. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51. Turku: Turun yliopisto.
- 2008: *Ajan ammoisen oloista. Satakunnan ja naapurimaakuntien esihistoriaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1893. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1998: *The Saami languages. An introduction*. Käräsjoehka: Davvi Girji.
- 1999: Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 70–90. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- SPNK = *Suomalainen paikannimikirja*. Sirkka Paikkala (päätoim.). Helsinki: Karttakeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2007.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä 1–3. Etymologinen sanakirja*. Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556 & Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001 [1992–2000].
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.